

336.11:338.124.4 (477)

*Бобиль В.В., к.е.н., доцент,
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*

ВПЛИВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Стабілізація сфери грошового обігу як необхідної складової зменшення рівня фінансових ризиків зумовлює потребу в розробці стратегічних цілей проведення грошово-кредитної політики. В Україні серед вчених, що внесли значний внесок у дослідження проблем грошово-кредитної політики, можна виділити Р. Лисенко [1], В. Міщенко [2,3], С. Ніколайчука [1], О. Петрика [4], А. Сомика [1,2,3]. Разом з тим, проблема вибору цілей і механізмів реалізації грошово-кредитного регулювання досі не має остаточного вирішення, що залишає широкий простір для подальших наукових досліджень. Недостатня повно розкрита проблема впливу грошово-кредитної політики на ризики банківської системи у період фінансової кризи.

Відомо, що початок 2009 р. характеризувався зростанням девальваційних процесів, ажіотажним настроєм населення щодо купівлі валюти та вилученням коштів з банківської системи, що, у свою чергу, відобразилося на зменшенні кредитування економіки, скороченням золотовалютних резервів Національного банку України. Падіння ВВП становило у I кварталі 2009 р. 20,3%, у II кварталі – 18%, промислове виробництво за сім місяців скоротилося на 30,4%, експорт зменшився на 48,5%, рівень безробіття становив 2,2%, чистий притік зовнішніх інвестицій до України скоротився у 2,9 рази, а приплив іноземних запозичень за кредитами та облігаціями, який спостерігався у 2008 році (10,2 млрд. дол.), змінився на їх чистий відплив у 2009 р. (- 4,5 млрд. дол.). Перевищення бюджетних видатків над отриманими доходами за перше півріччя 2009 р. зросло до 9,6 млрд. гривень. Інфляція залишається на високому рівні – за сім місяців 2009 р. індекс споживчих цін зріс на 8,5% [5].

Здійснювана антикризова політика мала міжнародну підтримку, що забезпечило отримання чергових траншів кредиту Міжнародного валютного фонду, частина яких спрямовувалися на фінансування дефіциту державного бюджету. Також ця підтримка дозволила частково стримувати зменшення міжнародних резервів Національного банку.

Однак, у 2009 р. не вдалося відновити обсяги кредитування економіки на рівні, достатньому для підтримування процесів відновлення економічного зростання. Головним каналом випуску в обіг коштів залишався кредитний, через який було випущено в обіг 59% від загального обсягу коштів. Через канал валютного ринку відбувалось переважно їх вилучення. Як наслідок за результатами сімох

місяців 2009 р. обсяг чистої кредитної емісії порівняно з початком року лишився майже незмінним, а монетарна база зросла на 1,4%.

У 2010 р. сформувалася тенденція до зростання грошової маси. За рік приріст МЗ становив 22.7%, або 110.6 млрд. грн. (до 597.9 млрд. грн.), тоді як за підсумками 2009 року скорочення становило 5,5%. (табл. 1) [5].

Таблиця 1

Грошові агрегати та їх компоненти, млн. грн.*

Назва показника	Період		
	2008	2009	2010
М0	154 759	157 029	182 990
М1	260131	275 191	331 460
М2	512528	484771	596 842
МЗ	515 727	487297	597 873

Примітка: *агрегат М0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями; М1 – грошовий агрегат М0 та переказні депозити в національній валюті; М2 – агрегат М1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити; МЗ – грошовий агрегат М2 та цінні папери, крім акцій

Як видно з табл. 1, готівкові кошти в обігу поза кредитними установами (М0) у 2010 р. зросли на 16.5%, або на 26.0 млрд. грн. – до 183.0 млрд. грн. Разом з тим, з огляду на випереджувальну динаміку темпів зростання депозитів порівняно з готівкою, відбулося поліпшення структури грошової маси. Питома вага готівки в загальному обсязі грошового агрегату МЗ скоротилася на 1,6 процентного пункту і на 01.01.2011 р. становила 30,6%. Обсяг коштів банків на кореспондентських рахунках у Національному банку України зменшився упродовж 2010 року на 3,9% – до 16,7 млрд. грн.

Аналізуючи грошово – кредитну політику сучасного періоду можна зробити висновки, що зовнішні шоки у поєднанні із внутрішніми дисбалансами призвели до загострення двох взаємопов'язаних груп фінансових ризиків: ризиків певних комерційних банків і підприємств та системних ризиків банківської системи, реального сектору економіки, валютного ринку.

Негативний вплив на стан економіки чинили несвоєчасне і неповне фінансування передбачених державним бюджетом заходів з економічного розвитку. Водночас відбулося суттєве зростання питомої ваги бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Спостерігався істотний відплив коштів з депозитних рахунків фізичних осіб, посилювався попит на іноземну валюту, скоротився обсяг операцій на міжбанківському кредитному ринку.

У сучасному періоді зростає ризик проблемних кредитів, пов'язаний із зменшенням платоспроможності позичальників, посилюються ризики в реальному секторі економіки, де упродовж всього періоду спостерігається падіння обсягів майже в усіх галузях виробництва.

Дії щодо підтримки ліквідності банківської системи та забезпечення стабільності валютного ринку було вжито в умовах суттєвого порушення рівноваги між вартістю ресурсів, які надавалися банкам через механізм рефінансування, та потенційною доходністю їх використання для купівлі валюти. Це призвело до швидкого перетікання частини банківських активів у валютну форму, що спровокувало подальше підвищення попиту на іноземну валюту.

Гострота ситуації з банківськими ризиками була обумовлена високим рівнем відкритості економіки, яка не є підкріпленою достатньою конкурентоспроможністю і відповідними інституційними та фінансовими механізмами, а також, структурно-інституційними диспропорціями реального сектору та схильністю до споживчої моделі економічного зростання, що склалася у останні роки. Одним з основних факторів покращення сучасної економічної ситуації є проведення відповідних змін у грошово-кредитній політиці країни.

Відомо, що грошово-кредитна політика представляє собою організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, каналами, інструментами та роллю в державному економічному регулюванні. Головною проблемою для будь-якої країни залишається вибір оптимальної грошово-кредитної політики відповідно до конкретних економічних умов. В залежності від цього визначаються стратегічні цілі політики, віддається перевага тим чи іншим діям центральних банків, визначаються межі можливостей грошово-кредитної політики та її взаємозв'язок з фінансовою, регуляторною політикою.

Інструменти, за допомогою якого національний регулятор (центральный банк) досягає стратегічних цілей грошово-кредитної політики, називаються монетарними. Монетарні інструменти

впливають на фінансовий та реальний сектори економіки за допомогою трансмісійного механізму, який включає у себе наступні п'ять каналів (рис. 1).

Рис. 1. Основні елементи грошово-кредитної політики

1. Процентний канал. Дія цього каналу полягає у тому, що процентна політика національного регулятора прямо впливає на ставки комерційних банків, які у свою чергу починають регулювати інтенсивність переміщення капіталу між різними сегментами фінансового ринку.

За допомогою процентного каналу НБУ може впливати на рівень заощадження, інвестицій та споживання. Протягом 2010 року національний регулятор тричі знижував облікову ставку: у 08.06.2010 р. – з 10,25 до 9,5% річних, у 08.07.2010 р. – до 8,5% річних, у 10.08.2010 р. – до 7,75 % річних.

З позиції ризик – менеджменту, цей трансмісійний канал має високий рівень процентного ризику (офіційна облікова ставка прямо впливає на короткострокові ставки на фінансовому ринку і через криву доходності – на довгострокові).

Моделювання етапів дії процентного каналу, дало змогу спеціалістам НБУ виявити, що підвищення облікової ставки національного регулятора на 0,5 процентних пунктів призводить до одночасного зростання середньозваженої ставки за всіма інструментами рефінансування НБУ. Але зміна облікової ставки майже не впливає на процентні ставки за кредитами овернайт, що свідчить про обмежені можливості національного регулятора впливати на короткострокові процентні ставки на міжбанківському ринку за допомогою цього каналу.

Крім того, важливим результатом дослідження процентного каналу був висновок про те, що банківська система використовує факт зміни значення офіційної облікової ставки для коригування процентних ставок за кредитними та депозитними операціями в національній валюті у напрямі їх підвищення. Причому процентні ставки за депозитами зростають менше і впродовж коротшого часу, ніж процентні ставки за кредитами банків.

2. Валютний канал. Цей канал передає імпульси, які породжуються діями у сфері валютного регулювання, в фінансовий та реальний сектори економіки, і в кінцевому результаті позначаються на темпах економічного зростання та інфляції. Валютний канал безпосередньо пов'язаний з валютним ризиком.

Експерти НБУ у процесі дослідження дій каналу виявили зв'язок між зростанням грошової бази на 1% та посиленням (ревальвацією) офіційного обмінного курсу гривні протягом перших трьох місяців на 0, 1%. Такий зв'язок є наслідком сучасної політики прив'язки курсу гривні до долара

США, що спричиняє подальший тиск на гривню у напрямі її ревальвації через зростання попиту на національну валюту.

3. Кредитний канал. Цей канал відображає вплив монетарних інструментів на доступність ресурсів на кредитних ринках. Він базується на припущенні, що національний регулятор у процесі здійснення грошово – кредитної політики впливає на зміну пропозиції кредитних ресурсів, передусім через зміну обсягів вільних резервів банківської системи.

Дослідження експертами роботи цього каналу виявило той факт, що збільшення грошової бази на 1% веде до одночасного збільшення обсягів залучених банками депозитів на 0,5%, а через дев'ять місяців – до збільшення на 1% обсягів наданих кредитів.

4. Канал цін активів. Цей канал відображає вплив монетарних інструментів грошово – кредитної політики на сектора економіки шляхом зміни цін фінансових і реальних активів.

Певні дії національного регулятора позначаються на процентних ставках грошового ринку, які, у свою чергу, впливають на економіку через зміну цін на активи (наприклад, цінні папери). При зниженні процентних ставок грошового ринку ціни на активи зростають, оскільки зі зменшенням процентних ставок зменшується дохідність грошей як активу, і інвестори починають шукати альтернативні об'єкти вкладень капіталу.

Зазначимо, що канал цін активів пов'язаний, у першу чергу, з фондовим ризиком.

5. Канал очікувань. Цей канал характеризує вплив змін у грошово – кредитній політиці на очікування економічних агентів стосовно майбутньої макроекономічної ситуації, і відповідно на їх рішення щодо споживання, заощаджень, інвестицій, виробництва.

Відомо, що результатом негативних очікувань можуть бути неадекватні зміни валютного курсу або відсоткової ставки на фінансовому ринку, що у свою чергу може дестабілізувати банківський та реальний сектора економіки. Про наявність у економічних агентів негативних очікувань можуть свідчити такі показники, як зростання частки кредитів і депозитів, виданих в іноземній валюті, значна питома вага готівки у структурі грошової маси тощо.

Негативне очікування суб'єктів економічних відносин можуть спровокувати збільшення рівня ризику ліквідності банківських установ, а також ринкових ризиків.

Як видно з рис. 1, одна з стратегічних цілей грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності фінансової системи і в першу чергу банківського сектора країни.

Виконання цієї цілі здійснювалась НБУ шляхом надання банкам кредитів овернайт через постійно діючу лінію рефінансування, кредитів рефінансування строком до 14 та 90 днів, стабілізаційних кредитів, операцій прямого репо, а також інших коротко- та довгострокових кредитів.

Загальний обсяг операцій із рефінансування банків у 2010 році становив 5.2 млрд. грн. Повернено за цей період кредитів на загальну суму 18.5 млрд. грн. (табл. 2) [5].

Таблиця 2

Операції з рефінансування банків

Показники	2009 р		2010 р.	
	млн. грн.	% до загальної суми	млн. грн.	% до загальної суми
Загальний обсяг операцій, з них:	64 405,0	100,0	5 162,4	100,0
– короткострокові кредити	46 858,52	72,76	3 436,45	66,57
– довгострокові кредити	670,93	2,59	984,91	19,08
– кредити, надані шляхом проведення тендера	1 239,90	1,93	449,70	8,71
– кредити овернайт	12 726,27	19,76	179,37	3,47
– операції прямого репо	477,39	0,74	112,0	2,17
– операції своп	1 431,96	2,22	х	х
Повернено кредитів	39,8	х	18,5	х

З метою вилучення надлишкової ліквідності банків НБУ протягом 2010 року активно проводив операції зворотного репо з державними облігаціями України. Завдяки цьому загальний обсяг залучення коштів банків становив 2.0 млрд. грн., а середньозважена процентна ставка була на рівні 2,1% річних. З метою регулювання ліквідності банків у 2010 році було достроково погашено депозитних сертифікатів на суму 503.0 млн. грн.

На наш погляд, для подальшого фінансового оздоровлення банків та стабілізації їх роботи необхідно запровадити ряд наступних заходів:

– заборонити надавати кредитним установам валютні кредити позичальникам, котрі не отримують доходи в іноземній валюті;

– посилити зі сторони національного регулятора моніторинг здійснення банками додаткової капіталізації;

– поліпшити якість управління ризиками (мають бути оптимізовані бізнес-процеси всередині самих банків, механізми своєчасної і всебічної оцінки ризиків та створення необхідних резервів під банківські операції);

– посилити контроль за використанням кредитів рефінансування. За даними НБУ, деякі вітчизняні банки використовували отримані кошти не за цільовим призначенням, а з метою валютних спекуляцій з подальшим виведенням коштів за кордон;

– доопрацювати механізм контролю за недопущенням провокування кредитних та економічних циклів із надмірною кредитною експансією та подальшим різким знеціненням активів;

– покращити моніторинг параметрів зовнішнього, у тому числі корпоративного, контролю щодо припливу і відпливу капіталу та недопущенню посилення ризиків короткострокового спекулятивного капіталу.

Зазначимо, що середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування наприкінці 2010 р. становила 10,4% річних, що на 6,3 процентних пункти нижче, ніж у 2009 р. (2009 р. – 16,7 % річних, 2008 р. – 15,3% річних).

Процентні ставки за короткостроковими кредитами у 2010 знизилися майже вдвічі і встановили 8,3% річних (2009 р. – 16% річних, 2008 р. – 14,1). Вдвічі також знизилися процентні ставки за кредитами, що були надані шляхом проведення тендера (10,5% річних), кредитами овернайт (9,3% річних), за операціями прямого репо (9,5% річних) (табл. 3) [5].

Таблиця 3

Процентні ставки рефінансування, %

Період	Облікова ставка НБУ	Короткострокові кредити	Кредити, надані шляхом проведення тендера	Кредити овернайт	Операції прямого репо	Операції своп
2005	9,5	-	12,9	14,9	12,0	-
2006	8,5	-	10,4	12,1	10,7	9,5
2007	8,0	-	10,0	11,1	-	-
2008	12,0	14,1	16,6	16,0	13,8	15,1
2009	10,25	16,0	20,6	18,1	21,6	23,1
2010	7,75	8,3	10,5	9,3	9,5	-

Стабілізація банківського сектору завдяки вищевказаним заходам дозволить підвищити кредитну підтримку процесів відновлення економічного зростання. Неочікувані короткострокові розриви в ліквідності можуть покриватися за рахунок застосування механізмів рефінансування, регулярний доступ до яких має бути забезпечений на прозорих та рівних для всіх банків умовах. Підтримуючи ліквідність банків на належному рівні Національний банк України водночас має ретельно відстежуватиме інфляційні ризики.

Література

1. Лисенко Р. Аналіз дії трансмісійного механізму грошово – кредитної політики / Р. Лисенко, С. Ніколайчук, А. Сомик // Вісник НБУ, 11 (141), 2007. – С. 18-24.
2. Міщенко В. Теоретичні засади трансмісійного механізму грошово – кредитної політики / В. Міщенко, А. Сомик. // Вісник НБУ, 6 (136), 2007. – С. 24-28.
3. Міщенко В.І. Особливості дії трансмісійного механізму грошово - кредитної політики в умовах кризи / В.І. Міщенко, А.В. Сомик, Р.С. Лисенко / К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до фаулу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70698>
4. Петрик О.І. Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України / О.І. Петрик. – К.: УБС НБУ, 2008. – 369 с.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.bank.gov.ua>

Рецензент докт. екон. наук, професор Ю.С. Бараиш